

УДК 338

**Пятков Артем Максимович***Одеський національний університет імені І.І. Мечникова***Кириченко Микола Віталійович***Одеський національний університет імені І.І. Мечникова***ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ КРАЇН ЄС В УМОВАХ  
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА**

*В останні роки значення державних підприємств зростає. Ця тенденція продовжуватиметься шляхом постійних змін у структурі світової економіки. Сьогодні на державні підприємства припадає близько 10% світового ВВП. Державні підприємства складають значну частку у виробництві та зайнятості в багатьох державах-членах ЄС. У статті проаналізовано діяльність державних підприємств у деяких країнах ЄС.*

*Ключові слова: державні підприємства, світова економіка, зайнятість, управління, прибутковість.*

Роль держави довгий час була однією з головних тем економіки – масштаби, ефективність і інструменти державного втручання в економіку є предметом постійної суперечки. Важливість цього питання була посилена недавнім глобальною економічною кризою, тому що в суперечках про причини кризи, а також про належні дії, що вживаються урядами, відносини між державою і ринком є визначальними. В даний час основна економіка орієнтована на фіскальні та регуляторні інструменти, а державна власність вважається неефективною і застарілою. Проте в другій половині 20-го століття масштаби і значення економічних функцій держави, включаючи функцію власності, були значними як в розвинених, так і в країнах, що розвиваються.

В останні два десятиліття двадцятого століття відбулася зміна тенденції і основними причинами були: поширення неоліберальної економіки і політики (Вашингтонський консенсус), неефективність державних підприємств (надмірна зайнятість, низький рівень інновацій, і т. д.) і зміни у світовій економіці, викликані крахом соціалістичних економік, в яких держава відігравала домінуючу роль, як в регулюванні, так і у власності. Результатом цих змін стало значне зниження державної власності в багатьох секторах економіки.

Дослідженням даної теми займалися Stureson J. у публікації «Державні підприємства - каталізатори створення суспільної цінності?» [5], Ferrari A.; Mare S.; Skamnelos I. у статті «Державна власність фінансових установ Європи та Центральної Азії» [6], Stefan F., Johan K. у статті «Двадцять п'ять років шведських реформ» [7], Helena M. у статті «Роль державних підприємств в Румунії» [8] та Uwe Böwer у публікації «Державні підприємства в новій Європі» [9].

Сьогодні державні підприємства забезпечують приблизно 10% світового ВВП. В останні роки важливість державних підприємств зростає, і ця тенденція буде продовжуватися через постійні зміни в структурі світової економіки, а також змін в управлінні державними підприємствами і корпоративному управлінні державою над ними. Також можна відзначити зростання числа надзвичайних поглинань збанкрутілих приватних підприємств, а також можливу більш високу рентабельність ДП.

На частку державних підприємств припадає значна частка виробництва і зайнятості в багатьох державах-членах ЄС. Більш того, вони особливо активні в мережевих секторах і грають важливу роль в житті громадян і підприємств ЄС. ДП становлять значну частину активів і зайнятості в розвинених країнах. В Європі сфера державної власності в різних секторах економіки особливо обширна в деяких державах-членах, таких як Румунія і Швеція [8; 9].

Кількість державних підприємств змінюється в залежності від країни. ДП розрізняються за розміром: від невеликих локальних підприємств з невеликою кількістю співробітників до великих компаній, особливо в мережевих галузях [7]. У числі державних підприємств переважають фірми, що працюють в сфері охорони здоров'я, водопостачання, обслуговування та інших галузях. З точки зору зайнятості в ДП, в наборі даних займають чільні місця медичні, транспортні та поштові послуги. Проте, на частку випуску більш сильно домінує енергетичний сектор, поряд з транспортом і іншими послугами [2; 4].

Державний бізнес-портфель Швеції налічує 47 підприємств, які повністю або частково знаходяться у власності держави. На цих підприємствах працюють близько 135 000 осіб (приблизно 3,5% від загальної кількості зайнятих). Енергетика, нерухомість та телекомунікації є найважливішими державними секторами, що становлять відповідно 43%, 12% і 11% вартості державних підприємств у Швеції в 2017 році [2].

В 2017 році вартість портфеля державних компаній оцінювалася в 570 млрд. шведських крон, що на 140 млрд. більше ніж у 2015 році. Збільшення вартості портфеля, скоригованого з урахуванням обсягів

продажів підприємств, на 140 млрд. шведських крон в основному пояснюється змінами вартості в секторі енергетики, який являється домінуючим сектором у портфелі.

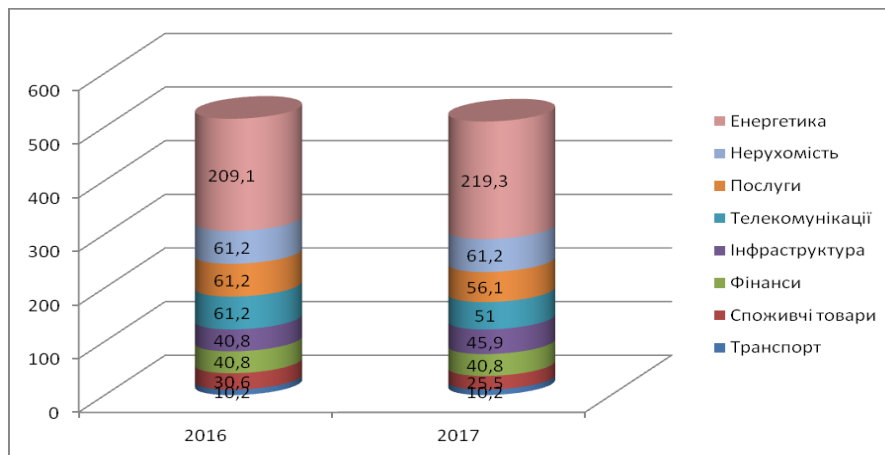


Рис. 1. Показники вартості за 2016-2017 роки  
Джерело: Складено автором на основі [1; 2]

З 2016 по 2017 рік портфель енергетичного сектору зріс в ціні з 209 млрд. крон до 219 млрд. крон. У результаті цих змін, частка сектору в загальному портфелі державних компаній збільшилася до 43% вартості у 2017 році (рис. 1).

Щодо портфеля сектору нерухомості, то він не змінився в ціні, тоді як вартість портфеля послуг скоротилася до 56,1 млрд. крон. Портфель телекомунікацій також скоротився і склав 51 млрд. крон, що на 11,2 млрд. менше, ніж у 2016 році. Портфель сектору інфраструктури виріс на 12,5% і склав 45,9 млрд. крон.

У Румунії станом на 2015 рік було зареєстровано близько 1143 державних підприємств, більшість з яких організовані як компанії та автономні адміністрації [3].

Близько 250 підприємств належать центральному уряду, а решта - органам місцевого самоврядування. ДП відрізняються за розмірами від дуже малих підприємств з кількома працівниками до найбільших роботодавців в економіці, таких як поштове відділення з більш ніж 25 000 співробітників. У цілому ДП становлять близько восьми відсотків загальної зайнятості нефінансових компаній і складають близько 4 відсотків їхнього річного обороту.

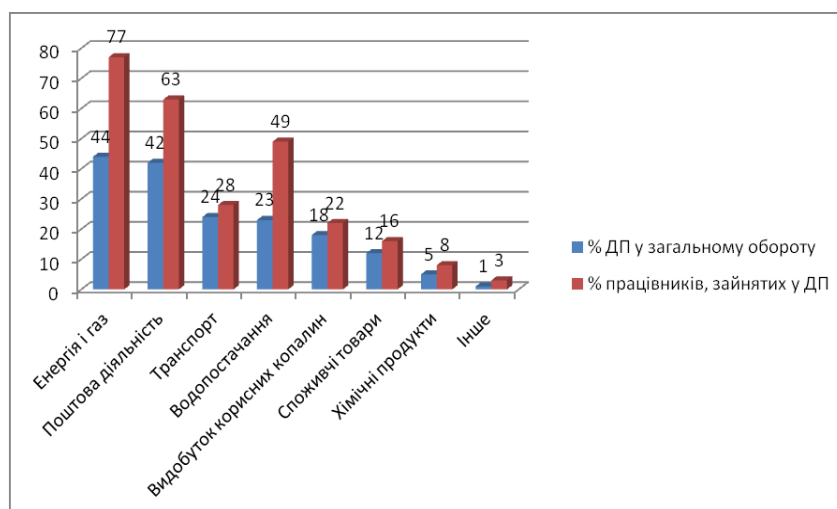


Рис. 2. Частка державних підприємств у загальному обороті Румунії  
Джерело: Складено автором на основі [3; 4].

ДП становлять близько 44% енергетичного і газового сектору, 42% поштових і кур'єрських послуг, і більше 24% обороту транспортного сектора в Румунії (рис.2).

Хоча існування природних монополій або зовнішніх чинників може виправдати державну власність та втручання, велика присутність державних підприємств у секторах, де ринкові сили можуть працювати в багатьох інших країнах, таких як енергетика та транспорт, свідчить про те, що сектор ДП Румунії залишається відносно великим. Роль державних підприємств також здається значною у порівнянні з багатьма країнами-членами ЄС.

Консолідований обсяг продажів у портфелі державних підприємств Швеції склав 324,3 млрд. крон у 2017 році. Чистий обсяг продажів за 2017 рік склав 354,7 млрд. шведських крон.

Таблиця 1

## Найбільші державні підприємства Швеції, на які припадає 80% чистого продажу

Компанія (утримання, %)	Частка продажів, %	Кількість працівників	Чистий обсяг продажів, за 2017 рік (у млн. шведських крон)	Операційний прибуток, за 2017 рік (у млн. шведських крон)
Vattenfall (100%)	38,1	20041	135 295	18 644
PostNord (60%)	10,5	31350	37 079	-124
Telia Company (37%)	8,4	24468	79 867	13 690
Systembolaget (100%)	8,3	3611	29 355	263
LKAB (100%)	6,6	4118	23 492	6 024
Apoteket (100%)	5,6	3113	19 871	667
SJ (100%)	2,2	3680	7 780	666

Джерело: Складено автором на основі [2].

Операційний прибуток у Швеції за весь аналізований період мінявся у різні роки. У 2013-2014 спостерігався невеликий ріст. Так в 2014 році операційний прибуток виріс на 1,1 млрд. шведських і склав 28,1 млрд. шведських крон. Але у 2015 операційний прибуток скоротився на 11,6 млрд. шведських крон і склав 16,5 млрд. Починаючи з 2015 року спостерігається стійке зростання. Так в 2016 році операційний прибуток склав 26,4 млрд. шведських крон, а в 2017 році зріс до 53,8 млн. крон.

На Vattenfall припадає близько 41,7% чистого збуту та 38,1%, якщо включати продажі в асоційованих компаніях. Частка продажів PostNord склала 10,5%, але компанія понесла операційний збиток у розмірі 124 млн. шведських крон (табл. 1).

На Telia Company та Systembolaget припадає по 8,4% та 8,3% частки продажів відповідно, але операційний прибуток у Telia Company значно вищий (13 690 млн. шведських крон) у відмінності від Systembolaget (263 млн. шведських крон). Частка продажів LKAB склала 6,6% та операційний прибуток 6 024 млн. шведських крон. Частки продажів компаній Apoteket та SJ склали 5,6% та 2,2% відповідно, проте операційний прибуток у них приблизно рівний – 667 та 666 млн. шведських крон.

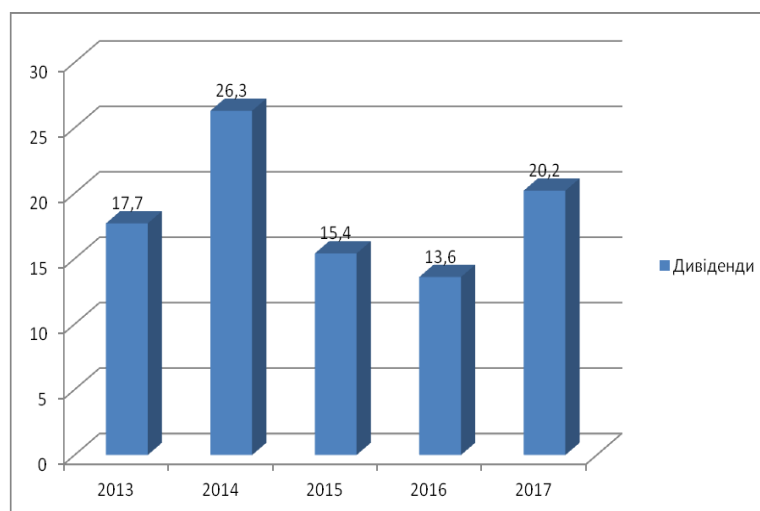


Рис. 3. Дивіденди (у млрд. крон)

Джерело: Складено автором на основі [1; 2].

В 2017 році прибуток після сплати податків склав 38,4 млрд. крон. Найбільший внесок зробила компанія Vattenfall, чий чистий прибуток склав 9,6 млрд. крон. Також позитивні внески в прибуток внесли Akademiska Hus (6,5), LKAB (4,8), Svenska Spel (4,7), Telia Company (3,6) та інші (5,6).

Доходи PostNord після сплати податків за весь 2017 рік продемонстрували значне поліпшення, але зі збитком у розмірі -0,3 млрд. крон. Ця компанія мала найбільший негативний вплив на консолідований прибуток.

Дивіденди від державних підприємств за 2017 фінансовий рік склали близько 20,2 млрд. шведських крон (13,6 у 2016 році) (рис.2.3). Найбільший показник був зафіксований у 2014 році, коли дивіденди від державних підприємств склали 26,3 млрд. шведських крон. Найбільші дивіденди надходять від Svenska Spel, у розмірі 4,7 млрд. шведських крон, і Telia Company, у розмірі 3,7 млрд. шведських крон.

У Румунії операційний прибуток державних підприємств станом на 2015 рік склав 48,5 млрд. лей, що на 4 млрд. більше ніж у 2014 році, але на 10 млрд. лей менше показника 2011 року.

З 2011 по 2014 року просліджувалася тенденція зниження операційного прибутку. Так в 2014 він склав 44,4 млрд лей, що є найнижчим показником за аналізований період.

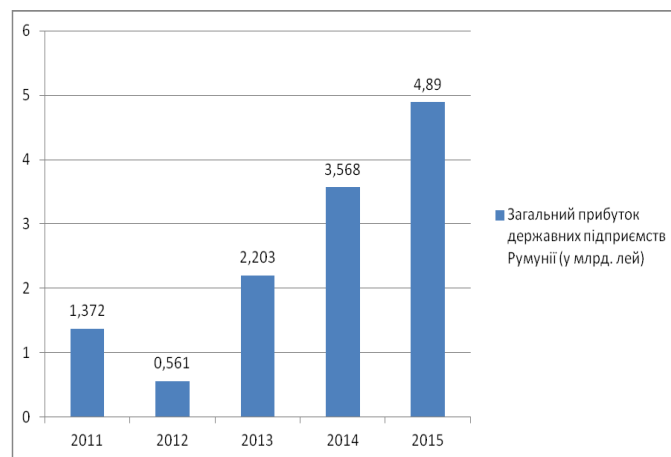


Рис. 4. Чистий прибуток державних підприємств Румунії (у млрд. лей)  
Джерело: Складено автором на основі [3; 4].

З точки зору рентабельності державних підприємств, виміряних за допомогою рівня валового прибутку, вона знаходиться на максимальному рівні аналізованого періоду, досягнувши в 2015 році близько 4,89 млрд. лей (рис. 4). Треба зазначити, що прибутковість державних компаній на сукупному рівні покращилася протягом 2012-2015 років.

Внесок державних підприємств у загальний оборот економіки у 2011 році становив 5,44% і постійно скоротився до 4% у 2014 році. В 2015 році внесок ДП у загальний оборот економіки склав 4,09%.

Таблиця 2

Компанії з найбільшим чистим прибутком у 2015 році	
Назва компанії	Чистий прибуток (у млн. лей)
ROMGAZ S.A.	1194,29
HIDROELECTRICA S.A.	899,41
TRANSGAZ S.A.	488,73
C.N.A.D.N.R. S.A.	368,8
TRANSELECTRICA S.A.	360,1

Джерело: Складено автором на основі [4].

Слід зазначити, що прибуток найкращих 5 компаній у 2015 році склав 3311,29 млн. лей, що нижче від прибутку у 2014 році (3,724 млн. лей). Гарна рентабельність була зафіксована компаніями Romgaz S.A., Hidroelectrica S.A., Transgaz S.A. і C.N.A.D.N.R. S.A (табл. 2).

Було проведено SWOT-аналіз економічної діяльності державних підприємств Швеції і Румунії. Нижче представлені сильні та слабкі сторони шведських та румунських підприємств, можливості покращення їх діяльності та потенційні загрози.

Серед сильних сторін треба зазначити, що за останні роки спостерігається ріст вартості державного портфеля Швеції. В 2017 році вартість портфеля державних компаній оцінювалася в 570 млрд. шведських крон, що на 140 млрд. більше ніж у 2015 році. Збільшення вартості портфеля в основному пояснюється змінами вартості в секторі енергетики, який являється домінуючим сектором у портфелі (табл. 2.3).

Також державні підприємства Швеції демонструють високий рівень прибутковості. Так в 2017 році операційний прибуток склав 53,8 млрд. крон, що являється значним показником (у 2015 році тільки 16,5 млрд.).

Спостерігається високий рівень дивідендів. Найбільший показник був зафіксований у 2014 році, коли дивіденди від державних підприємств склали 26,3 млрд. шведських крон. За 2017 фінансовий рік дивіденди склали близько 20,2 млрд. шведських крон.

Таблиця 3

## SWOT-аналіз державних підприємств Швеції

СИЛЬНІ СТОРОНИ		СЛАБКІ СТОРОНИ	
Рейтинг	Параметр	Рейтинг	Параметр
1	Стійке зростання вартості	1	Концентрація портфеля у 3 найбільших компаніях
2	Високий рівень прибутковості	2	Залежність від сектора енергетики
3	Високий рівень дивідендів	3	Професійне управління державними підприємствами
МОЖЛИВОСТІ		ЗАГРОЗИ	
Рейтинг	Параметр	Рейтинг	Параметр
1	Мінімізація ризиків	1	Вплив політичної та економічної напруженості за межами Швеції
2	Більш детальний аналіз стійкості компаній	2	Зміни ринкової ціни
3	Ліквідація залежності від сектора енергетики, розвиток інших секторів	3	Зміни в нормативних рамках підприємств

Джерело: Складено автором

Серед слабких сторін треба зазначити, що портфель являється концентрованим, тому ризики, пов'язані з найбільшими компаніями, можуть мати значний вплив на вартість всього портфеля, а також на потенційні дивіденди. На три найбільш цінних компанії сектору енергетики (Vattenfall, LKAB, Telia Company) припадає понад 50 відсотків загальної вартості портфеля.

Професійне управління державними підприємствами часто може бути проблемою, оскільки призначення членів правління та керівників часто відбувається на політичному рівні, що потенційно може призвести до неоптимальних наборів навичок та досвіду.

Також спостерігається висока залежність від прибутковості сектору енергетики. На компанію Vattenfall, що являється домінуючою у цьому секторі, припадає близько 38,1% чистого збуту та 41,7%, якщо включати продажі в асоційованих компаніях. Чистий прибуток на 2017 рік склав 9,6 млрд. крон. Коливання прибутковості цього сектору будуть значно впливати на економіку країни.

Компанії повинні визначити та мінімізувати ризик негативного впливу своєї діяльності в світлі їхньої промисловості та ринків, на яких вони діють, а також скористатися новими можливостями для бізнесу та інноваційним мисленням для сталого створення вартості. Оскільки портфель державних підприємств є великим і важливою частиною бізнес-сектору Швеції, дії цих компаній можуть слугувати прикладом для інших компаній.

Також компаніям треба проводити детальний аналіз стійкості, який буде враховувати глобальні тенденції, ризики та можливості, пов'язані з ланцюжком вартості, в якому працюють компанії. Результати аналізу допоможуть більш детально розробляти цілі фінансової та державної політики.

Крім цього країні потрібно позбутися залежності від сектору енергетики, який займає 43% усього державного портфелю Швеції і приносить 35% від загального операційного прибутку. Для цього доречно

розвивати сектори нерухомості та послуг. Сектор нерухомості страждає від обмеженої конкуренції, тому зростаюче його значення може призвести до значного розвитку.

Подібно до багатьох інших шведських компаній, державні підприємства можуть зазнати впливу політичної та економічної напруженості за межами Швеції. Це може призвести до зміни умов для зовнішньої торгівлі шляхом запровадження тарифів або санкцій або за рахунок збільшення витрат на певні вхідні товари.

Портфель державних компаній також піддається фінансовим ризикам, насамперед ринковим ціновим ризикам стосовно цін на електроенергію, наприклад низька ціна на електроенергію буде мати великий вплив на компанію Vattenfall, яка приносить значний прибуток у цій сфері.

Багато державних підприємств діють на ринках, що підлягають певному регулюванню. Приклади: Vattenfall, Telia Company, Swedavia, SBAB, SEK та Svenska Spel. Зміни в нормативних рамках навколо цих підприємств можуть мати значний вплив на цінність цих компаній і, отже, портфеля.

Щодо Румунії, незважаючи на те, що з 2011 по 2014 рік просліджувалася тенденція зниження операційного прибутку, цей показник залишається значним, та у 2015 році склав 48,5 млрд. лей, що свідчить про високу прибутковість румунських компаній (табл. 4).

Таблиця 4

## SWOT-аналіз державних підприємств Румунії

СИЛЬНІ СТОРОНИ		СЛАБКІ СТОРОНИ	
Рейтинг	Параметр	Рейтинг	Параметр
1	Висока прибутковість	1	Професійне управління
2	Стійкий ріст продуктивності праці	2	Політика володіння
3	Висока рентабельність	3	Контроль за діяльністю та звітність
МОЖЛИВОСТІ		ЗАГРОЗИ	
Рейтинг	Параметр	Рейтинг	Параметр
1	Подальше реформування державного сектору	1	Невдачі при проведенні реформ
2	Своєчасна оцінка ефективності державних підприємств	2	
3	Розробити політику власності з чітким поділом функцій уряду	3	

Джерело: Складено автором

Також спостерігається ріст чистого прибутку румунських підприємств. Так, в період 2012-2015, чистий прибуток збільшився з 0,56 млрд. лей у 2012 році до 4,89 млрд. лей у 2015 році.

Висока продуктивність праці в державних компаніях також являється однією з сильних сторін і в період 2013-2015 років спостерігається ріст цього показника. Так, продуктивність праці збільшилася на 10,8% у 2013 році, на 6,7% у 2014 році, та на 4,9% у 2015 році порівняно з попереднім роком, головним чином через зменшення кількості працівників.

Серед слабких сторін треба зазначити, що державні підприємства, як і в Швеції, в цілому не мають професійного управління як на виконавчому рівні, так і на рівні рад директорів. Призначення часто відображали політичну приналежність і зв'язок з лінійними міністерствами. Навіть після постанови Уряду у 2011 році про корпоративне управління, відбір кандидатів на керівні посади не завжди повністю звільнявся від втручання лінійних міністерств, і багато призначень згодом були скасовані.

Також не існує чітко визначеної політики володіння державними підприємствами. Це створює можливість конфлікту інтересів у межах системи управління ДП, оскільки лінійні органи влади (звичайні лінійні міністерства), які відіграють роль власників у ДП, також відповідають за розроблення секторальних стратегій, здійснення політики уряду та проведення приватизації. Отже, втручання галузевих міністерств, може бути вельми деструктивним для ефективного управління.

Контроль за діяльністю ДП не є ефективним. Незважаючи на створення групи моніторингу, розробка рамок для оцінки ефективності ДП як і раніше все ще триває. Група контролю збирає докладні фінансові

дані ДП, проте доповіді повинні бути збагачені більш глибокими аналітичними даними та рекомендаціями. Також проблемою є звітність ДП. Лише деякі ДП публікують фінансові звіти, засновані на міжнародних стандартах фінансової звітності. Ревізії багатьох фінансових відомостей ДП можуть проводитися не відповідно до міжнародних стандартів.

Реформи державного сектору мають стати важливим кроком у вирішенні багатьох істотних проблем. Нещодавно був прийнятий закон, який затвердив механізми гарантування об'єктивності та прозорості. Також була проведена реформа щодо управління державними підприємствами є важливим кроком у підвищенні загальної продуктивності державних підприємств. Ці реформи повинні продовжуватися шляхом впровадження правових положень та моніторингу результатів.

Також повинна проводитися своєчасна оцінка ефективності державних підприємств щодо чітко встановлених цілей та показників ефективності та прозорий звіт. Ці цілі та індикатори повинні включати загальні показники, такі як прибутковість, а також індикатори, специфічні для окремих секторів, і повинні бути переглянуті та встановлені своєчасно, щоб забезпечити належну підготовку та затвердження бюджетів держпідприємств. Уряд через підрозділ моніторингу ДП повинен переконатися, що щорічні звіти державних підприємств публікуються своєчасно.

Треба розробити політику власності на додаток до основ управління ДП з чітким поділом функцій уряду з власності, управління та моніторингу. Централізація функцій власності може призвести до поділу інтересів власності та політичних цілей, тим самим обмежуючи вплив галузевих міністерств на управління державними підприємствами.

Серед загроз треба зазначити, що не всі реформи зможуть зразу бути успішно введеними та своєчасно покращити становище у державному секторі Румунії. Багато підприємств можуть закритися або стати нерентабельними через неспроможність відповідати новим законам та стандартам. Але тут Румунія може скористатися досвідом Польщі, Великобританії та Португалії, та провести приватизацію найменш ефективних державних підприємств.

#### Список використаних джерел

1. Government Offices of Sweden, Annual report state-owned enterprises, 2016 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bit.do/eRMVj>.
2. Government Offices of Sweden, Annual report for state-owned enterprises, 2017 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bit.do/eRMVF>.
3. Analysis of the economic and financial performance of Romania's state owned companies in 2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.fiscalcouncil.ro/5-ian-2017-1.en.pdf>.
4. Romania: Selected Issues; IMF Country Report No. 15/79; March 10, 2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr1580.pdf>.
5. Jan Stureson, 2015, State-Owned Enterprises Catalysts for public value creation? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tinyurl.com/y6dr3bto>.
6. Ferrari, Aurora; Mare, Davide Salvatore; Skamnelos, Ilias. 2017. State ownership of financial institutions in Europe and Central Asia [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tinyurl.com/yy3qufoe>.
7. Uwe Böwer, 2017, State-Owned Enterprises in Emerging Europe: The Good, the Bad, and the Ugly [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tinyurl.com/yxvxyqrs>.
8. Stefan Fölster, Johan Kreicbergs, 2014, Twenty five years of Swedish reforms [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tinyurl.com/y2eoz3xk>.
9. Helena Marrez, 2015, The role of state-owned enterprises in Romania [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tinyurl.com/yyzsdxmv>.

УДК 656.03

**Порфіренко Володимир Іванович**  
Кандидат економічних наук, доцент  
*Національний транспортний університет*  
**Дехтяренко Дмитро Павлович**  
*Національний транспортний університет*

### ОРГАНІЗАЦІЯ ОПЛАТИ ПРОЇЗДУ В МІСЬКОМУ ПАСАЖИРСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ АВТОМАТИЗАЦІЇ

*У статті проаналізовано перші чотири місяці роботи автоматизованої оплати проїзду у місті Києві на основі зібраних статистичних джерел від КМДА. Надано інформацію про європейський досвід роботи електронного квитка, тарифну політику та різноманітність видів квитків. У результаті надано схему роботи та можливі перспективні розвитку системи у мегаполісах України.*

*Ключові слова: Е-квиток, організатор перевезень, перевізник, тариф.*

Станом на 15 березня 2019 року кияни 122 573 раз скористалися електронним квитком. Однак ця цифра могла бути набагато більше, якби не технічні збої та інші проблеми, з якими зіткнулися пасажирі. Коли у лютому пасажирі отримали можливість спробувати в дослідній експлуатації Е-квиток, все здавалося досить просто: приклав спеціальну картку до валідатора в салоні автобуса, тролейбуса чи